

ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJLARI BO'LGAN O'QUVCHILARNING IJTIMOY MOSLASHUVI VA ULARNI KASBGA YO'NALTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI

S.N.Omonova¹

Mas'ul muallif: Omonova Sevara
Nurilla qizi, "Qorako'l Rennessans
School" o'qituvchisi.

e-mail:
sevaraomonova024@gmail.com

Received: 27 Sentabr 2026

Accepted: 02 Oktabr 2026

Published: 07 Oktabr 2026

Copyright: © 2026 by the
author(s). Licensee Buxoro xalqaro
universiteti ilmiy axborotnomasi.
This article is an open access
article distributed under the terms
and conditions of the Creative
Commons Attribution (CC-BY-4.0)
license.

Iqtibos uchun: Omonova, S. N.
ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJLARI
BO'LGAN O'QUVCHILARNING
IJTIMOIY MOSLASHUVI VA ULARNI
KASBGA YO'NALTIRISHNING
PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK
ASOSLARI / S. N. Omonova //
Buxoro xalqaro universiteti ilmiy
axborotnomasi. — 2026. — T. 10,
№ 1. — B. 174–177.

1. "Qorako'l Rennessans School" o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ixtisoslashtirilgan maktab-internatlar hamda inkluziv ta'lim sharoitida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvi va ularni kasb-hunarga yo'naltirishning pedagogik-psixologik asoslari yoritilgan. Ta'lim jarayonida korreksion va inkluziv yondashuvlarni integratsiyalash, adaptiv ta'lim muhitini yaratish hamda o'quvchilarning psixofizik xususiyatlariga mos infratuzilmani optimallashtirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, imkoniyati cheklangan o'quvchilarning kasbiy o'z-o'zini belgilashda, ruhiy barqarorligini ta'minlashda va ularni jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashda oilaviy muhit hamda ota-onalar bilan hamkorlikning o'rnini ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: alohida ta'lim ehtiyojli bolalar, ijtimoiy moslashuv, kasbga yo'naltirish, adaptiv ta'lim muhiti, korreksion-pedagogik yondashuv, kasbiy o'z-o'zini belgilash, ijtimoiylashuv, oilaviy muhit.

ПЕДАГОГО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИИ УЧАЩИХСЯ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Аннотация. В данной статье освещаются психолого-педагогические основы социальной адаптации и профессиональной ориентации учащихся с особыми образовательными потребностями в условиях специализированных школ-интернатов и инклюзивного образования. Проанализированы вопросы интеграции коррекционного и инклюзивного подходов в образовательном процессе, создания адаптивной образовательной среды и оптимизации инфраструктуры с учетом психофизических особенностей учащихся. Также показана роль семейной среды и сотрудничества с родителями в профессиональном самоопределении, эмоциональной устойчивости и успешной социальной интеграции детей с ограниченными возможностями здоровья.

Ключевые слова: особые образовательные потребности, социальная адаптация, профориентация, адаптивная образовательная среда, коррекционно-педагогический подход, профессиональное самоопределение, социализация, семейная среда.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF SOCIAL ADAPTATION AND CAREER GUIDANCE FOR STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Abstract. This article highlights the psychological and pedagogical foundations of social adaptation and vocational guidance for students with special educational needs in specialized boarding schools and inclusive education settings. It analyzes the integration of correctional and inclusive approaches in the educational process, the creation of an adaptive learning environment, and the optimization of infrastructure considering the psychophysical characteristics of students. Furthermore, the role of the family environment and cooperation with parents in promoting professional self-determination, emotional stability, and successful social integration of children with disabilities is demonstrated.

Keywords: special educational needs, social adaptation, vocational guidance, adaptive educational environment, correctional-pedagogical approach, professional self-determination, socialization, family environment.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimida har bir bolaning individual imkoniyatlarini hisobga olish, uning ta'lim olish huquqini ta'minlash va jamiyatda munosib o'rin egallashiga ko'maklashish inkluziv ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarning ta'lim jarayoniga faol jalb etilishi, ularning tengdoshlari bilan ijtimoiy munosabatlarga kirishishi, mustaqil faoliyat ko'nikmalarini egallashi va kelajakdagi kasbiy yo'nalishini belgilashi zamonaviy pedagogika va psixologiyaning dolzarb masalalaridan biridir. Bunday o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash faqat ta'limiy natijalarni yaxshilash bilan cheklanmay, ularning shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishni ham nazarda tutadi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvi murakkab va ko'p omilli jarayon bo'lib, unda shaxsning individual-psixologik xususiyatlari, oilaviy muhit, tengdoshlar bilan munosabat, pedagogik qo'llab-quvvatlash, ta'lim muassasasidagi psixologik muhit hamda jamiyatning munosabati o'zaro ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy moslashuvning muvaffaqiyatli kechishi o'quvchining o'z imkoniyatlarini anglashiga, o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlashiga, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishiga va jamoaviy faoliyatda faol ishtirok etishiga yordam beradi. Shu sababli ta'lim jarayonida o'quvchining faqat bilim va ko'nikmalarini emas, balki uning ijtimoiy-emotsional rivojlanishini ham qo'llab-quvvatlash muhimdir.

Bugungi kunda ta'lim tizimining insonparvarlik va inklyuzivlik tamoyillari asosida rivojlanishi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish, ularning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvini ta'minlash hamda kelajakdagi kasbiy faoliyatiga tayyorlash masalalarini dolzarb ilmiy-pedagogik muammolardan biriga aylantirmoqda. Har bir o'quvchining individual imkoniyatlari, qiziqishlari, psixologik xususiyatlari va ta'limiy ehtiyojlarini hisobga olish zamonaviy ta'limning muhim talablaridan hisoblanadi. Ayniqsa, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega o'quvchilarning ijtimoiy muhitga moslashuvi, tengdoshlari bilan samarali munosabat o'rnatishi, mustaqil faoliyat ko'nikmalarini egallashi va kelajakdagi kasbiy yo'nalishini ongli ravishda belgilashi kompleks pedagogik-psixologik yondashuvni talab etadi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvi faqatgina ularning ta'lim jarayoniga jalb etilishi bilan cheklanmaydi. Mazkur jarayon o'quvchining o'z imkoniyatlarini anglash, jamoada o'z o'rnini topish, muloqot qilish, ijtimoiy vaziyatlarga moslashish, mustaqil qaror qabul qilish va jamiyatdagi turli munosabatlarda faol ishtirok etish qobiliyatlarini rivojlantirishni ham nazarda tutadi. Shu nuqtayi nazardan, ta'lim muassasasida qulay psixologik muhitni shakllantirish, pedagog, psixolog, ota-ona va tengdoshlar hamkorligini yo'lga qo'yish o'quvchilarning ijtimoiy moslashuv jarayonini qo'llab-quvvatlashning muhim shartlaridan biridir.

Mazkur toifadagi o'quvchilarni kasbga yo'naltirish masalasi ham alohida pedagogik ahamiyat kasb etadi. Kasbiy yo'nalishni tanlash jarayonida o'quvchining qiziqishlari bilan bir qatorda uning individual qobiliyatlari, psixologik imkoniyatlari, sog'lom kompetensiyalari, mehnat faoliyatiga munosabati va kelajakdagi mustaqil hayotga tayyorgarligi hisobga olinishi lozim. Kasbga yo'naltirishning samarali tashkil etilishi o'quvchida mehnatga ijobiy munosabatni shakllantirish, o'z kuchiga ishonchni oshirish, mavjud imkoniyatlarini to'g'ri baholash va jamiyatda munosib ijtimoiy mavqega ega bo'lishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarni kasbga yo'naltirishda individual yondashuvning ustuvorligi muhimdir. Bir xil pedagogik usul yoki umumiy kasbiy tavsiyalar barcha o'quvchilar uchun bir xil natija bermasligi mumkin. Shu sababli o'quvchining psixologik holati, qiziqishlari, kommunikativ imkoniyatlari, amaliy ko'nikmalari va mustaqil faoliyatga tayyorgarlik darajasini diagnostika qilish asosida individual kasbiy yo'nalish ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuv ta'lim jarayonining nafaqat akademik, balki ijtimoiy va kasbiy natijalarini ham yaxshilash imkonini beradi.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish va ularning jamiyat hayotida faol ishtirokini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarning amalga oshirilishi mazkur muammoning amaliy ahamiyatini yanada oshirmoqda. Shu bois umumiy o'rta ta'lim muassasalarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvini qo'llab-quvvatlash va ularni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik-psixologik mexanizmlarini takomillashtirish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir.

Shundan kelib chiqib, mazkur maqolada alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarning ijtimoiy moslashuviga ta'sir etuvchi pedagogik va psixologik omillar, ularni kasbga yo'naltirishning mazmuni, samarali shakl va metodlari hamda ta'lim jarayonida individual yondashuvni ta'minlashning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Bugungi kunda respublikamizda ta'lim tizimini isloh qilish va uni xalqaro standartlar darajasiga olib chiqishda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarni jamiyatga to'laqonli integratsiyalash va ularning ijtimoiy moslashuvini ta'minlash ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida har bir shaxsning, jumladan, imkoniyati cheklangan o'quvchilarning ham ichki imkoniyatlari va qobiliyatlariga mos ravishda kasbiy yo'lini tanlashi hamda mustaqil hayotga tayyorlanishi strategik ahamiyatga ega.

Ixtisoslashtirilgan maktab-internatlar va inklyuziv ta'lim sharoitida alohida ehtiyojli bolalar uchun adaptiv ta'lim muhitini yaratish, ularning psixofizik xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish dolzarb pedagogik zaruriyatdir. Shaxsning kasbiy o'z-o'zini belgilashi va ijtimoiy-maishiy ko'nikmalarini shakllantirish faqatgina moddiy-texnik bazani modernizatsiya qilish bilan cheklanmay, balki korreksion-pedagogik hamda psixologik qo'llab-quvvatlashning yaxlit tizimini yo'lga qo'yishni taqozo etadi. Mazkur tadqiqotning maqsadi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvini jadallashtirish hamda ularni kasb-hunarga yo'naltirishning samarali pedagogik-psixologik omillarini tahlil qilish va amaliy ehtiyojlarni belgilashdan iboratdir.

Adabiyotlar tahlili. Respublikamizdagi ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda tahsil olayotgan imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun adaptiv ta'lim muhitini modellashtirish va har bir ta'lim oluvchining individual ehtiyojlariga moslashgan qulay shart-sharoitlarni tizimli ravishda takomillashtirish dolzarb pedagogik zaruriyat hisoblanadi. Mazkur muassasalarda inklyuziv va korreksion yondashuvlarning o'zaro integratsiyalashuvi nafaqat moddiy-texnik bazani modernizatsiya qilishni, balki ta'lim oluvchilarning psixofizik xususiyatlarini inobatga oluvchi sotsial maishiy va metodik infratuzilmani optimallashtirishni ham taqozo etadi. Jamiyat taraqqiyoti hozirgi bosqichda tarmoqlar uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlashni talab qiladi va bunda ta'lim paradiagrammasi yetakchi rol o'ynaydi. Pedagogika sohasidagi

barcha tadqiqotchilar va mutaxassislarning fikriga ko'ra, muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvni inson mavjud kasblarning ko'p qirrali olamida o'z o'rnini aniqlamasdan va jamiyatda shaxsning ichki ehtiyojlari va qobiliyatiga mos keladigan kasbiy yo'lni tanlamasdan turib, tasavvur qilib bo'lmaydi[1].

"Hozirgi kunda texnika va texnologiyaning kun sayin rivojlanib borishi, bilimlarning tezlik bilan yangilanishi bo'lajak mutaxassislarni zamonaviy sharoitlarga moslashish ko'nikmasiga ega bo'lishi hamda yangi bilimlarga intilishini talab etadi, bu esa ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan o'qituvchilarni mustaqil izlanish va ishlashga, kasbiy hamda hayotiy muammolarni mustaqil yechib"[2], unga ijodiy yondoshishga o'rgatish zaruriyatini tug'diradi.

Natijalar. Nogironligi bo'lgan bolalarni eng avvalo oilaning ijtimoiy muhitiga moslashtirish ularni oilada yaxshi kamol topishida shart-sharoitlarni yaratishni taqozo etadi. Oiladagi sog'lom muhit har bir bolaning ruhan rivojlanishida jamiyatda o'z o'rnini topishida asosiy vazifani bajaradi. Ayniqsa, jismoniy imkoniyati cheklangan bolalarning o'z oilasida ijtimoiy moslashuvda ayrim to'siqlarning borligi nogiron bolani mustaqil hayotga to'g'ri yo'naltirishga halaqit qiladi. Oiladagi ota-onalar o'zlarining jismoniy imkoniyati cheklangan farzandi uchun e'tiborli bo'lishini va unga nisbatan ruhiy dalda berishini unutmazligi kerak. "Buning uchun nogiron bolalari bo'lgan oilalar bilan turli xil pedagogik- psixologik targ'ibot va tashviqot uchrashuvlarini muntazam ravishda amalga oshirish shart"[3].

"Alohida ehtiyojli bolalarning o'ziga xos rivojlanish xususiyatlarini diagnostika qilish hamda ularning sotsializatsiyalashuvini ta'minlovchi fundamental determinant sifatida ta'lim jarayoniga har tomonlama reabilitatsion-pedagogik ko'mak ko'rsatish zarur. Mazkur yondashuv bolaning jamiyatga integratsiyalashuvi va uning shaxs sifatida o'z-o'zini namoyon etishiga xizmat qiluvchi asosiy vosita bo'lib hisoblanadi"[4] deb uning barcha go'zallik va boyliklaridan bahramand bo'lib, jamiyat rivojiga hissa qo'shishi katta ahamiyatga ega.

"Inklyuziv madaniyatning barqaror rivojlanishida alohida ehtiyojli o'quvchilar va ularning qonuniy vakillarining pedagogik jarayondagi sub'ektiv faolligi prinsipial ahamiyatga ega. Bunda ta'limiy sharoitlarni optimallashtirish va kutilayotgan natijalarga erishish uchun ijtimoiy mas'uliyatni bo'lishish (akseleratsiya), shuningdek, ota-onalarning ta'lim strategiyasini tanlashdagi ongli ishtiroki inklyuziv muhitning samaradorligini belgilovchi asosiy ko'rsatkich hisoblanadi"[5].

Muhokama. Barcha ko'rsatib o'tilgan omillar alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarning psixofizik rivojlanishidagi o'ziga xosliklarni inobatga olgan holda, ta'lim-tarbiya va korreksion jarayonni yaxlit tizim sifatida tashkil etish zaruratini ko'rsatadi. Ushbu murakkab va mas'uliyatli vazifani amaliyotga samarali tatbiq etish hamda kutilgan ilmiy-pedagogik natijadorlikka erishish uchun quyidagi muhim tavsiyalarni amalga oshirish lozim hisoblanadi:

Tavsiyalar. O'tkazilgan tahlillar va nazariy-amaliy manbalarni o'rganish natijasida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvi hamda kasbiy yo'naltirilishini yanada takomillashtirish bo'yicha quyidagi pedagogik-psixologik tavsiyalar ilgari suriladi:

Adaptiv va variativ o'quv dasturlarini joriy etish: Ixtisoslashtirilgan muassasalar hamda inklyuziv maktablarda har bir o'quvchining individual-psixofizik imkoniyatlariga moslashtirilgan, amaliy kasbiy ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan variativ o'quv modullarini ishlab chiqish.

Ota-onalar bilan psixologik-pedagogik hamkorlikni kuchaytirish: Imkoniyati cheklangan bolalari bo'lgan oilalar uchun muntazam ravishda konsultativ va trening mashg'ulotlarini tashkil etish, oiladagi ijtimoiy-psixologik muhitni barqarorlashtirish va ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish.

Erta diagnostika va kasbiy konsultatsiya tizimini yo'lga qo'yish: O'quvchilarning mehnatga bo'lgan qiziqishi hamda moyilligini quyi sinflardan oq aniqlab borish uchun reabilitatsion-pedagogik diagnostika vositalarini amaliyotga keng tatbiq etish.

Infratuzilma va metodik bazani optimallashtirish: Ta'lim muassasalarida sotsial-maishiy va kasb-hunar xonalarini zamonaviy korreksion-didaktik vositalar va maxsus uskunalar bilan ta'minlash. Yuqorida ilgari surilgan amaliy va metodik yondashuvlar hamda takliflar tadqiqotimizning umumiy natijalarini jamlab, quyidagi yakuniy ilmiy xulosalarga kelish imkonini beradi:

Xulosa. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvi va ularni kasbga yo'naltirish bir martalik yoki bir tomonlama tadbir emas, balki kompleks va tizimli korreksion-pedagogik jarayondir. Imkoniyati cheklangan ta'lim oluvchilar uchun moslashuvchan (adaptiv) ta'lim muhitini modelashtirish ularning jamiyatda o'z o'rnini topishida, o'z-o'zini namoyon etishida va kompensatorlik imkoniyatlarini faollashtirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Korreksion va inklyuziv yondashuvlarning o'zaro integratsiyasi, oila va ta'lim muassasasi hamkorligining to'g'ri yo'lga qo'yilishi hamda o'quvchilarning kasbiy o'z-o'zini belgilashi uchun qulay shart-sharoitlar yaratilishi ularning ijtimoiy muhitga muvaffaqiyatli moslashuvini ta'minlaydi. Bu esa, o'z navbatida, alohida ehtiyojli shaxslarning jamiyatning teng huquqli va faol a'zosiga aylanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] Qo'shoqov U.M. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari // Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar. – Buxoro, 2022. – № 4. – B. 112–116.

[2] Xalq ta'limi: O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining ilmiy-metodik jurnali. – Toshkent, 2018. – № 6. – B. 59.

[3] Xoliqov A.Q. Ko'rishida nuqsoni bo'lgan bitiruvchi yoshlarning hayotda ijtimoiy moslashuvini amalga oshirish texnologiyasi. – Toshkent, 2023. – 37 b.

[4] Qodirova F.U., Matpayeva S.Z. Inklyuziv ta'limda boshlang'ich sinf o'quvchilarini psixologik-pedagogik qo'llab-

quvvatlash. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 45 b.

[5] Qodirova F.U. Inklyuziv ta'lim: nazariya va amaliyot. – Chirchiq, 2022.

